

Pel Matarranya en BTT

14 itineraris pel
Matarranya Mitjà i Baix

Francesc Roig Loscertales

Cossetània Edicions

Azimut
114

Col·lecció: Azimut - 114

**PEL MATARRANYA
EN BTT
14 ITINERARIS PEL
MATARRANYA MITJÀ I BAIX**

FRANCESC ROIG LOSCERTALES

Cossetània
EDICIONS

Primera edició: setembre del 2010

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 VALLS
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

© Francesc Roig Loscertales
© Cossetània Edicions

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Gràfiques Moncunill, SL

ISBN: 978-84-9791-699-8

Dipòsit legal: T-946-2010

La guia

La guia que teniu a les mans presenta un conjunt d'itineraris de baixa o moderada dificultat que permeten descobrir el Matarranya a qualsevol persona habituada a utilitzar la bicicleta de muntanya. Les propostes estan centrades en el que geogràficament es coneix com a mitjà i baix Matarranya, un espai que va des de Vall-de-roures i la Freixneda, a l'extrem sud, fins a Faió i Nonasp, a l'extrem nord, la conca del riu Algars, a l'est, i la divisòria d'aigües amb la conca del Guadalop, a l'oest. Com a resultat del procés d'organització administrativa comarcal d'Aragó, les poblacions del Matarranya van quedar dividides en dues comarques: la del Matarranya, que comprèn l'alt i mitjà Matarranya, i la del Baix Aragó-Casp, en la qual es va incloure el baix Matarranya. En l'àmbit cobert per la guia ens mourem en un territori que no presenta grans desnivells, amb altituds que oscil·len entre els 125 i els 580 metres, i que per això mateix resulta especialment adequat per a la pràctica d'un ciclisme de muntanya d'exigència moderada, amb unes rampes mai massa intenses ni massa llargues i amb una elevada ciclabilitat dels seus camins.

Un cop deixats enrere els Ports, el Matarranya avança cap a l'Ebre per una àmplia vall. El Matarranya des del Collao (Massalió); a l'esquerra, l'ermita de Sant Cristòbol.

Sinya al barranc del Calapatar

A l'hora de preparar els itineraris s'han tingut en compte dos criteris fonamentals. Per una banda, que permetin obtenir una visió global aproximada del territori, tot ajudant a comprendre l'estructura del seu paisatge natural i l'activitat humana que s'hi desenvolupa i alhora permetent descobrir l'excel·lent patrimoni històric i cultural que ha generat al llarg del temps. D'altra banda, que siguin itineraris que aprofitin els antics camins rurals d'accés a masos i camps i de comunicació entre els nuclis habitats. En la seva elaboració s'ha fet un esforç per cobrir la major part del mitjà i baix Matarranya i oferir una mostra dels seus principals indrets. D'aquesta manera, es pretén afegir el plaer de la descoberta al plaer de la bicicleta.

Les catorze propostes cal considerar-les com una introducció al territori. A partir d'aquestes propostes és possible construir molts altres recorreguts, en funció dels interessos i les circumstàncies de cada moment. La majoria de les rutes proposades poden connectar-se. A més, les possibilitats de combinació es veuen afavorides per la presència de dues vies que constitueixen veritables eixos de la zona: la unió de pistes que ressegueixen el riu i que permet travessar la zona de nord a sud, des de Nonasp i Favara fins a Vall-de-roures i Beseit; i l'antiga via del ferrocarril de la Val de Zafán, tot just condicionada com a via verda, que la creua d'est a oest des de Lledó fins a Valljunquera i que es pot seguir fins a Alcanyís. Aquestes dues vies, que estan descrites com a itinerari 1 i 14, respectivament, permeten

dissenyar nous itineraris a base de connectar diferents trams dels ja descrits. Per altra banda, i fora ja del que és el Mataranya, l'itinerari 13 aprofita la proximitat geogràfica per acostar-nos fins al Guadalop, riu paral·lel al Matarranya que desemboca a l'Ebre a Casp i que es troba dins del Baix Aragó. En el plànol general de la zona se situen els itineraris de la guia, amb la qual cosa se'n facilita la ubicació i la creació de nous.

En la informació que es presenta per a cada recorregut s'ha tingut especial cura a oferir tots els elements possibles per a una bona orientació, tot i que, en algun moment, es corre el risc de ser massa detallista. La gran quantitat de camins que hi ha, una certa similitud en el paisatge i l'escassa densitat de població fan que no sempre sigui evident quin és el camí adequat. Això és encara més important per a les primeres sortides, quan s'està descobrint la zona i no es disposa de referents que ajudin a entendre la "lògica" dels camins rurals que se segueixen. S'ha buscat, doncs, la màxima precisió, tot identificant i assenyalant elements de referència. Com a contrapartida, els itineraris, exceptuant per raons òbvies la via verda, ofereixen intensos moments d'aïllament i solitud.

Malgrat que les rutes són practicables durant tot l'any, a l'hora de preparar les sortides cal tenir en compte que ens movem en un entorn de clima sever. Per tant, per poder gaudir-les convenientment caldrà prendre les precaucions habituals, defugir les hores centrals del dia en els períodes de més calor (final de juliol i tot l'agost), i aprofitar-les en els períodes de més fred (final de desembre i gener).

El Matarranya

L'eix central del territori, i el que dóna nom a tota la zona, és el riu Matarranya, afluent de l'Ebre, on desguassa en el límit entre les comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, al terme de Faió, després de gairebé 100 km de curs.

El mitjà i baix Matarranya, àmbit d'aquesta guia, comprenen la part més extensa de tot el recorregut del riu, quan, deixant enrere els relleus abruptes dels Ports, flueix per una llera cada cop més ampla i oberta, on ha anat acumulant una considerable i extensa capa de grava provinent de l'arrossegament dels materials calcaris dels Ports, i s'orienta clarament de sud a nord a la recerca de l'Ebre. En contraposició a l'alt Matarranya, el desnivell disminueix considerablement i el relleu de tota la zona és més uniforme i constant. De règim pluvial típicament mediterrani, és durant la primavera i la tardor quan el riu presenta el seu màxim cabal, amb un fort estiatge els mesos de juliol i agost que arriba a convertir en discontinu el seu curs en superfície i forma els característics "tolls", i amb crescudes espectaculars que arrosseguen el que troben al seu pas, especialment durant la tardor. L'última d'aquestes crescudes va ser la nit del 23 d'octubre del 2000, quan va endur-se una part del pont de la Clota de Massalió i el pantà de Pena (situat a la capçalera del riu del mateix nom i afluent del Matarranya); en 48 hores va passar del 5% al 70% del seu volum. El principal afluent del Matarranya és l'Algars, que neix també als Ports i recorre 70 km en direcció nord fins a unir-s'hi a Nonasp, a l'ermita de la Mare de Déu de les Dues Aigües. L'Algars estableix el límit est de la zona que cobreix la guia.

El medi

El paisatge està format per plataformes de gresos durs, més resistents que els terrenys argilosos sobre els quals reposen, als quals l'erosió ha donat la forma dels característics talussos amb blocs de gres i alguns conglomerats. Les plataformes es troben travessades per un sistema de barrancs i valls amb un característic fons pla que porten aigües intermitents provinents

de les escorrenties de les pluges i que formen l'entramat hidrogràfic que caracteritza el territori: el barranc de Calapatar, entre Queretes i Calaceit; la vall d'Alcanyís, a Massalió; la vall Rovira, entre Arenys i Calaceit; el barranc de Canals, a la Freixneda, i el de la Vall del Riu, a la Vall del Tormo, són els més rellevants. Al fons de la vall, el Matarranya avança per un llit de grava procedent dels arrossegaments de la part superior (els Ports), acompanyat per un sistema de terrasses fluvials en les quals, allà on ha sigut factible, s'hi ha situat horta. A la part final del seu recorregut, a partir de Favara, el riu forma nombrosos meandres i els barrancs de fons pla desapareixen. A pesar del relleu monòton i poc abrupte que caracteritza la progressió del Matarranya cap a l'Ebre, podem distingir dins de la zona que cobreix la guia algunes formacions muntanyoses: els Germanells (487 metres) de Maella; Sant Cristòfol de Calaceit (589 metres), amb un perfil característic que es distingeix des de molts indrets de la comarca; i la serra del Mas dels Frares (611 metres), entre la Vall del Tormo i la Freixneda. Pel que fa als municipis, Vall-de-roures i la Freixneda són els que es troben a més altitud, a 508 i 584 metres, respectivament, mentre que Nonasp i Favara són els que es troben a menor altura, a 172 i 242 metres, respectivament.

El clima de la zona és típicament mediterrani, amb tendència continental i evident progressió cap a l'aridesa a mesura que avancem cap al nord. Amb hiverns freds i estius força calorosos, que sobrepassen fàcilment els 35 graus a les zones més septentrionals ja de ple a la Depressió de l'Ebre. Pel que fa a les precipitacions, hi ha també una marcada diferència entre

El Matarranya entre la Vall del Tormo i la Torre del Comte.

El bosc de ribera, que en alguns trams acompanya el riu, és una de les riqueses biològiques del Matarranya.

la zona més propera als Ports, amb els 550 mm anuals de Vall-de-roures, i la que s'acosta a la Depressió de l'Ebre, amb els 350 mm anuals de Massalió (municipi amb un dels índexs d'evapotranspiració més elevats d'Aragó) o els 330 mm de Nosp. A aquesta diferència en la mitjana cal sumar-li, a més, la manifesta irregularitat interanual, amb períodes de grans pluges i períodes molt secs.

L'home ha interactuat des de molt antic amb l'entorn natural, tot configurant un mosaic vegetal de conreus i boscos que caracteritza la zona. La massa forestal, situada fonamentalment a les zones on el sòl no ha estat aprofitable per al conreu, està constituïda per pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) com a estrat arbori damunt de brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) i en les quals es poden trobar força exemplars de carrasca (*Quercus ilex* ssp. *rotundifolia*) i, en les zones més humides com els fons de barrancs, alguns exemplars de roure de fulla petita (*Quercus faginea*). D'especial rellevància és la franja de bosc de ribera que voreja el Matarranya, amb pollancre (xops, *Populus nigra*), freixes (*Fraxinus angustifolia*) i sargueres (*Salix* sp.), que l'acompanyen en el seu camí cap a l'Ebre. Part important d'aquest paisatge vegetal són els conreus, on destaquen les oliveres, els ametllers i la vinya entre els de secà, i el presseguer en els de regadiu, cultiu que ha vist augmentada la seva extensió en aquests darrers anys aprofitant la possibilitat de rec que ofereix el riu.

L'ecosistema que s'estructura al voltant de les zones humides del Matarranya i l'Algars conté una gran riquesa biològica: el Matarranya està considerat com un dels rius mediterranis amb major diversitat d'espècies animals i probablement un dels mi-

Núvols de tempesta sobre el Matarranya. Els Ports a l'horitzó.

llor conservats de la península Ibèrica. En un treball de camp de l'any 1996 es van identificar 202 espècies d'invertebrats aquàtics, com el cranc de riu autòcton (*Austropotamobius pallipes*), amenaçat per la introducció de l'americà, l'anomenat cranc roig (*Procambarus clarkii*), i 186 espècies de vertebrats. Entre totes, el que més fàcilment es pot observar són les aus, presents a tota la conca i especialment a la vora de les zones humides. Les cigonyes (*Ciconia ciconia*), els bernats pescaires (*Ardea cinerea*), els martinets (*Egretta garzetta*), les polles d'aigua (*Gallinula chloropus*) o l'àliga marcenca (àguila serpera, *Circaetus gallicus*); totes aquestes espècies podrem trobar-les fàcilment en les sortides en bicicleta. En aquest sentit, el Matarranya actua com a corredor biològic entre els Ports de Beseit i l'Ebre.

Com a conseqüència de la qualitat del medi i de la seva importància com a corredors fluvials que enllacen els Ports de Beseit amb el riu Ebre, dues zones del Matarranya i tot el riu Algars han estat incloses dins del que es coneix com a Xarxa Natura 2000, xarxa europea d'espais d'interès natural per a la conservació de la biodiversitat, que l'ha qualificat com a LIC (Llocs d'Importància Comunitària). Les dues zones del Matarranya cobreixen des de la Torre del Comte fins a Faió, pel nord, i des de Vall-de-roures fins a Beseit, pel sud, on enllaça amb el LIC Ports de Beseit, que recull la capçalera del riu. La destrucció de l'hàbitat lligat al riu és la principal amenaça a la qual ha de fer front aquest espai natural: després de segles de convivència i equilibri del medi amb l'activitat humana, la destrucció de la vegetació i la contaminació i la sobreextracció d'aigua per als diferents usos amenacen actualment la seva qualitat i sostenibilitat.

L'home

Hi ha testimoni de l'assentament de l'home a la comarca des de molt antic. Les pintures rupestres com les de la Roca dels Moros, al barranc del Calapatar de Queretes, descobertes el 1903 per Joan Cabré, i les de l'abric dels Secans, a Massalió,

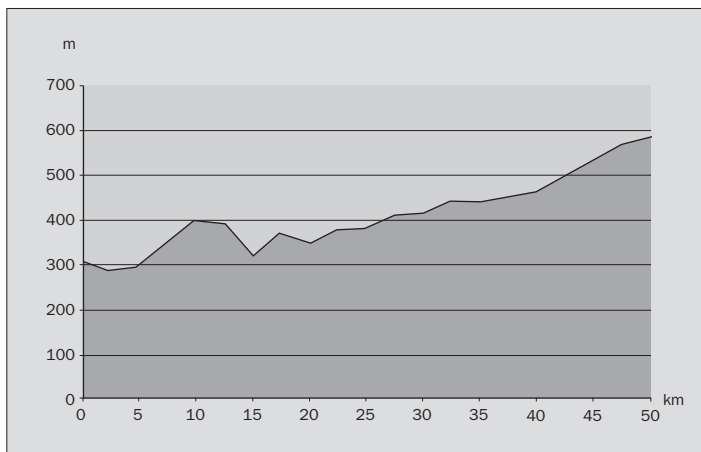

Itinerari 1

Remuntant el Matarranya: de Maella i Massalió a Vall-de-roures i Beseit

Fitxa tècnica

- Recorregut: Maella, Vall Comuna, Massalió, mas de l'Arnal, riu Matarranya, roc del Tormo, la Torre del Comte, Vall-de-roures i Beseit.
- Distància: 49,740 km de Maella a Beseit.
- Temps: De 3 h 30' a 4 h 30' aproximadament.
- Desnivell: Des del punt inicial (Maella, 304 m) fins al final (Beseit, 580 m) hi ha escassament 280 metres de desnivell. Tot i que l'acumulat és una mica superior (al voltant dels 400), es tracta d'un itinerari d'escàs desnivell en relació a la seva longitud.
- Dificultat: 1. Itinerari sense cap dificultat tècnica, que ressegueix camins d'accés a finques i masos i pistes de comunicació entre pobles, completament ciclable.
- Punts d'aigua: Tot i que anirem al costat del Matarranya, l'aigua del riu no té garantia sanitària, així que cal proveir-se a les fonts dels pobles: a Maella, n'hi ha una just al punt de sortida, al costat de les piscines; a Massalió en trobem una a la plaça de l'Ajuntament. Més endavant, hem d'arribar fins a la Torre del Comte o Vall-de-roures.
- Accés: Iniciem l'itinerari a Maella. Sortim del poble per la carretera A-221 en direcció a Batea i, just passat el

pont que creua al Matarranya, trobem a la dreta una pista que corre paral·lela al riu, que és la que hem de seguir. Enfront d'on som, a l'altra banda de la carretera, hi ha les piscines municipals.

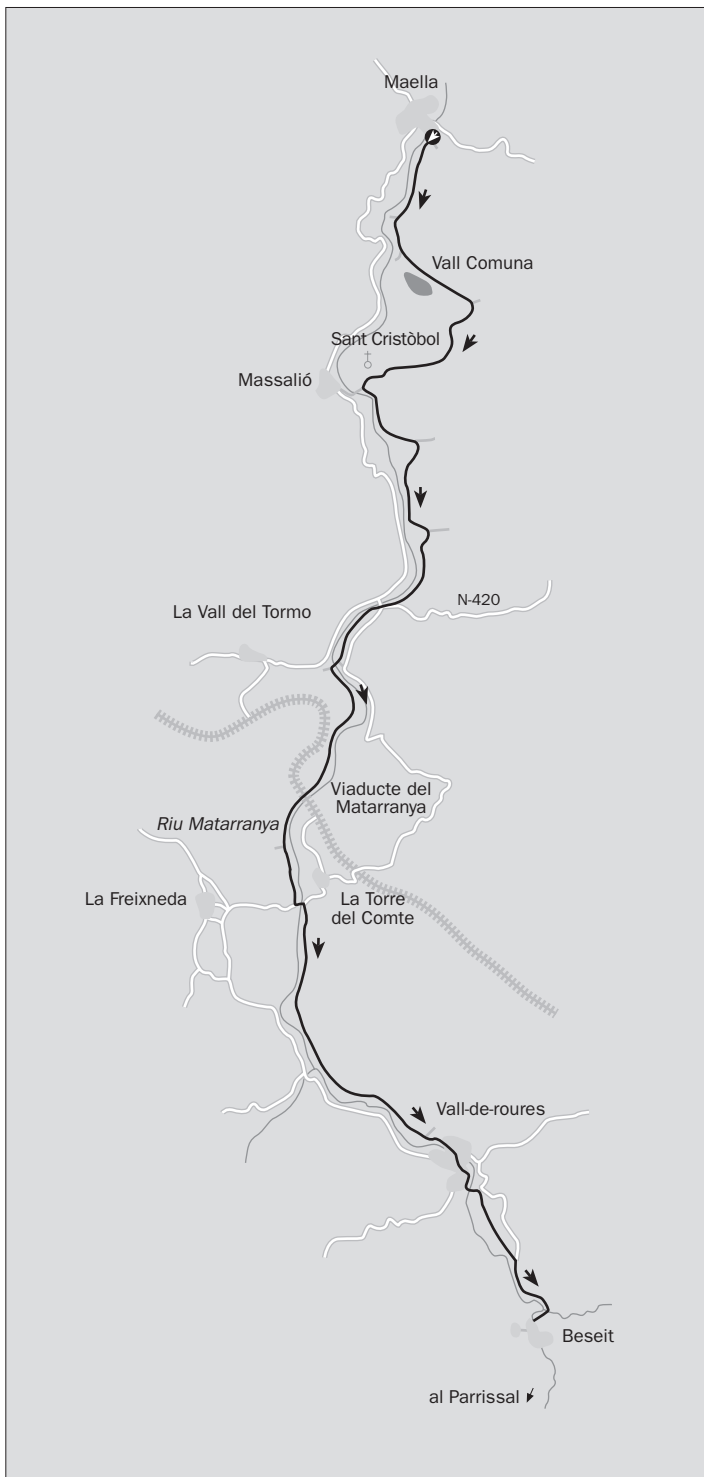
Descripció

L'itinerari permet recórrer i descobrir la major part del tram del riu Matarranya que travessa el Matarranya mitjà: des de Maella (a la comarca del Baix Aragó-Casp) i Massalió (el municipi més septentrional de la comarca del Matarranya) fins a Vall-de-roures i Beseit, ja als peus dels Ports, amb la possibilitat de continuar fins al Parrisal, punt més meridional i lloc de naixement del Matarranya. La direcció que es proposa va riu amunt, tot aprofitant els camins que porten als camps i masos que hi ha a les ribes per remuntar el seu escàs desnivell, i travessant-lo cinc vegades: tres per ponts enlairats i dues per una passera a nivell de riu. Malgrat que l'itinerari proposat s'inicia a Maella, hi ha l'opció tant d'escurçar-lo, amb inici a Massalió, al roc del Tormo o a la Torre del Comte, llocs tots de fàcil accés amb cotxe, com d'allargar-lo si l'unim amb el tram que va de l'ermita de la Mare de Déu de les Dos Aigües (Nonasp) fins a Favara i Maella (itinerari 3), remuntant d'aquesta manera tot el riu des de la seva unió amb l'Algars fins al seu naixement al Parrissal. La part més interessant del recorregut és la que arriba fins a Vall-de-roures, mentre que des d'aquí fins a Beseit no presenta cap atractiu significatiu; així que, tot i que és curt, només és recomanable en cas que es volgués continuar amb la variant B o bé enllaçar amb l'itinerari 10.

El riu Matarranya

El major atractiu de la ruta és, sens dubte, el riu Matarranya i el seu entorn natural. L'itinerari ens permet descobrir una vall oberta, orientada fonamentalment de sud a nord, que va des de Vall-de-roures fins a Massalió i Maella i que conserva indrets de gran bellesa i diversitat. Si seguim l'itinerari atents a l'entorn pel qual passem, podrem descobrir tolls que formen basses aptes per al bany i fàcilment (uns prismàtics ens ajudaran) podrem observar cigonyes, bernats pescaires, martinets, ànecs, polles d'aigua i també l'àliga cuabarrada (àguila serpera) al bosc de ribera que es forma al pas del riu i on predominen els pollancre, les freixes i la sarga. A l'entorn natural s'hi afegeixen panoràmiques singulars entre les quals destaca l'excepcional viaducte de quatre arcs; mitjançant aquest pont, l'antiga línia de ferrocarril de la Val de Zafán salvava l'oberta vall del riu.

Itinerari

- 0,000 km** Posem el comptador a zero a la pista que trobem al costat del pont del Matarranya, a la carretera A-221 cap a Batea, just enfront de les piscines municipals, a la riba est del riu, que es dirigeix cap al sud.
- 0,290 km** Deixem un camí a la dreta que continua al costat del riu, i seguim per la pista clara, tot deixant a la dreta un petit caminet.
- 0,450 km** Arribem a una altra pista, que agafem a la dreta
- 0,560 km** Deixem un camí a l'esquerra. Continuem endavant per la pista. Avancem entre masets, mentre a la dreta ens queda l'horta de Maella, vora del Matarranya.
- 1,330 km** Deixem un camí a l'esquerra i seguim endavant per la pista paral·lela al riu. Avancem sense dificultat per una pista de grava.
- 2,440 km** Deixem primer un camí a la dreta i tot seguit un altre a l'esquerra.
- 2,960 km** A la dreta veiem al riu l'assut de Maella, que recull aigua del riu per dur-la cap als canals de rec.
- 3,240 km** Deixem un camí a l'esquerra i seguim endavant per la pista principal, tot vorejant el riu. Tenim una bona vista sobre els camps de presseguers.
- 3,470 km** Deixem un camí a l'esquerra.
- 3,540 km** Arribem a una altra pista, que seguim a l'esquerra. A la dreta baixaríem a la passera que ens permetria creuar el Matarranya per anar a trobar la carretera de Maella a Massalió. Ens trobem ara a la vall de Serans.
- 3,690 km** Deixem un camí a l'esquerra. Seguim per la pista, avançant en direcció sud.
- 4,560 km** Ara avancem molt a prop del Matarranya, enlairats per la riba est.
- 4,910 km** Deixem un camí a la dreta, que baixa al riu. Seguim la pista principal, ara en pujada.
- 5,120 km** Deixem un camí a l'esquerra i seguim la pista a la dreta.
- 5,870 km** Deixem un camí a la dreta i un a l'esquerra. Seguim endavant.
- 6,220 km** Comencem una pujada que ens portarà fins a la presa de Vallcomuna.
- 6,300 km** Deixem un camí a la dreta. Seguim per la pista.
- 6,340 km** Deixem un altre camí a la dreta. Ja veiem davant nostre el mur de terra que forma la paret de tancament de la presa. A partir d'aquí la pista abandona la riba del Matarranya i es dirigeix cap al sud-est i remunta la Vall Comuna fins

a trobar el camí de Calaceit a Maella. A la dreta deixarem el mur de la presa, que té l'accés tancat.

- 6,890 km** Magnífica vista sobre la presa. A l'altra banda de la presa, just enfront, es pot veure el final de la canonada que recull l'aigua Matarranya amunt i la porta a la presa.
- 7,440 km** Deixem un camí a l'esquerra. Seguim sempre per la pista principal, que va vorejant la presa fins a la cua.
- 7,790 km** Deixem un camí a la dreta. Som ja a la cua de la presa, que deixem enrere, i ens endinsem per la Vall Comuna. Avancem sense dificultats tot seguint la pista clara que, de mica a mica, va remuntant el desnivell.
- 9,030 km** Se'ns uneix un camí per l'esquerra.
- 9,100 km** Desviació important. Deixem la pista principal i agafem el camí que hi ha a mà dreta. Travessem el fons del barranc i enfilem una pujada.
- 9,610 km** Deixem un camí a l'esquerra. Seguim pel camí principal.
- 10,240 km** Se'ns uneix un camí per l'esquerra.
- 10,490 km** Deixem un camí a la dreta i seguim per la pista principal.
- 10,640 km** Se'ns uneix un camí per l'esquerra.
- 10,720 km** Deixem un camí a la dreta i de seguida un altre a l'esquerra. Comencem a baixar.
- 11,280 km** Se'ns uneix un camí per l'esquerra.
- 11,500 km** Deixem un camí a l'esquerra.
- 12,150 km** Deixem un camí a la dreta, però seguim la pista principal.
- 12,760 km** Deixem una pista a la dreta i continuem per la de l'esquerra. Davant nostre veiem sobresortir la característica cúpula de l'ermita de Sant Cristòbol.
- 13,060 km** Deixem camins a dreta i esquerra i seguim enllà. Una mica més endavant s'obre ja davant nostre la vall del Matarranya, amb el riu al fons, i l'ermita a la nostra dreta.
- 13,460 km** Arribem a la pista asfaltada que puja a l'ermita. L'agafem a l'esquerra, en baixada.
- 13,660 km** Deixem un camí a la dreta i seguim la pista asfaltada, que ara gira.
- 13,810 km** Arribem a l'entrada del pont de la Clota de Massalió. Si ens calgués, podem travessar-lo per arribar al poble i proveir-nos d'aigua potable. Però si el que volem és continuar l'itinerari, hem d'agafar la pista a l'esquerra que hi ha just abans del pont i que segueix el Matarranya per la riba est en direcció sud. Hi ha un indicador de PR vers Calaceit i Vall-de-roures.

Índex

Preàmbul.....	5
La guia	7
El Matarranya.....	11
El medi.....	11
L'home	15
Per saber-ne més	17

Itineraris

1. Remuntant el Matarranya: de Maella i Massalió a Vall-de-roures i Beseit	19
2. Cap a la Depressió de l'Ebre: de Calaceit a Maella i Massalió.....	31
3. El baix Matarranya: Favara, Nonasp i la Mare de Déu de les Dues Aigües	41
4. La Vall Comuna, l'Algars i Pinyeres	51
5. La vall d'Alcanyís i el mas de la Roja	61
6. Massalió, la Vall del Tormo i el mas del Llaurador	71
7. La Freixneda per la serra del Mas dels Frares.....	81
8. Valljunquera, el convent de Gràcia i la Portellada	89
9. L'antic camí de la Torre del Comte a Vall-de-roures i a Queretes.....	99
10. Als peus dels Ports: a Queretes i Vall-de-roures pel riu Ulldemó i el coll de la Creu	107
11. El barranc del Calapatar i els poblats ibèrics	117
12. Entre Arenys i Calaceit: la vall Rovira i l'Algars.....	127
13. El Guadalop: Valdealgorfa, l'embassament de Civán i la Val del Charco del Agua Amarga.....	137
14. La comarca d'est a oest: el Camí Natural de la Val de Zafán.....	143

